

Den norske jøden Julius Paltiel (68) ble under 2. verdenskrig misbrukt som slavearbeider av det tyske firmaet I.G. Farbenindustrie. En av deres fabrikker framstilte giftgassen som ble brukt til å gasse i hjel millioner av jøder – blant andre Paltiels mor. Julius Paltiel har nå startet kampen for økonomisk oppreisning. Dagbladet møtte den norske jøden i dødsleiren Auschwitz.

” Tyskere og nordmenn stjal alt jeg eide. De drepte min familie. ”

SLAVEARBEIDER: Den norske jøden Julius Paltiel slet som slavearbeider for et tysk selskap under krigen. Nå krever han krigserstatning fra dette selskapet som igjen er på vei til å bli mektig og styrtrikt. – Blant annet var jeg med på å bygge 1783 brakker som hørte til den kjemiske fabrikk de hadde her i Auschwitz, sier han.

JULIUS (68) SLÅSS FOR KRIGSERSTATNING

Av ASBJØRN SVARSTAD
og PETER EILERTSEN (foto)

KRAKOW (Dagbladet):
– Nå vil jeg kjempe for rettfærdighet. Jeg skal ha erstatning fra det tyske firmaet som misbrakte meg som slavearbeider. Tyskere og nordmenn stjal alt jeg eide. De drepte min familie.

Julius Paltiel (68) fra Trondheim har besluttet seg for å gå til sak mot I.G. Farbenindustrie. Den norske jøden slet i fangenskapet for firmaet som var storprodusent av krigsviktige materialer til SS og den tyske hær. En av deres 800 fabrikker framstilte giftgassen «Zyklon B», som ble brukt til å gasse i hjel seks millioner jøder i forskjellige utryddelsesleirer i Polen, Sovjet og Tyskland. Kiloprisen var 50 mark. Fem-seks kilo rakk til avlivning av 1500 mennesker. De tyske myndighetene var storkunder.

Styrtrikt firma

Etter krigen ble firmaet oppløst og lederne dømt for krigsforbrytelser. For å

ivareta enkelte pensjonsforpliktelser, ble eiendomsdelen av virksomheten bevart. Etter sammenbruddet i DDR har I.G. Farben krevd å få tilbake store eiendommer. Nå ser det ut til at firmaet igjen blir styrtrikt. Verdiene i Øst-Tyskland representerer over en halv milliard kroner. Da dette ble kjent i fjor høst, signaliserte ledelsen at fem prosent av midlene skal deles ut til tidligere slavearbeidere. Resten skal aksjonærene få glede seg over.

Jeg har foreløpig ikke hørt noe fra I.G. Farben. Blant annet var jeg med på å bygge 1783 brakker som hørte til den kjemiske fabrikk de hadde i Auschwitz. Nå har jeg satt i gang for å finne en tysk advokat som kan føre saken for meg. Jeg vil ikke la meg avspise med tomt snakk og halve løfter lenger.

– 150-åra mottok jeg en liten erstatning, men den var latterlig. De betalte meg tre mark om dagen for de nesten to årene i dødens forgård. Et symbolsk beløp, sier Julius Paltiel.

Ingen hjelp

Da han kom hjem til Trondheim etter krigen, fant han familiefirmaet ruinert. Han, som var blitt arrestert og deportert av norske politifolk i 1942, måtte sjøl kjempe for å få tilbake det lille som ikke var vekk for alltid. Ingen sto klare til å hjelpe. En symbolsk erstat-

ning på 12 500 kroner for tapet av moren var alt han mottok fra norske myndigheter. Storebroren hans, Idar, ble også myrdet i Auschwitz.

– Nazistene hadde drevet tøfforretningen vår så lenge det var varer tilbake. De må ha tjent flere hundre tusen kroner, men jeg fikk aldri en øre i erstatning. Familiens leilighet var bebodd av en nazist. Jeg måtte gå til en domstol for å få ham kastet ut. Moren min hadde bedt en nabofamilie om å passe på støvsugeren og kjøleskapet vårt. De nektet meg å få tilbake tingene, før jeg hadde trukket dem for retten. Min families sølvøy var innlevert hos en gullsmed som skulle oppbevare det. Da jeg banket på døra hans, sa han litt slukkøret at han hadde vært «nødt» til å smelte om bestikken. Han var angivelig redd for at tyskerne skulle oppdage at han hadde «jødisk eiendom».

Quisling-vitne

– Bare et par nære venner viste seg å

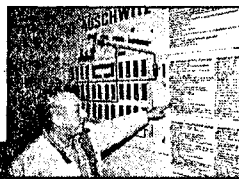
være anstendige. Hos den ene hadde jeg selv etterlatt 10 000 kroner som jeg fikk tilbake. Den andre kom selv og fortalte at mor ba ham passe på 10 000 kroner, da han hadde oppsøkt henne for å tryggle henne om å flykte, etter at de tok meg. Pengene ble min startkapital. Smått om senn fikk jeg firmaet som bestefaren min hadde grunnlagt i 1891, på beina igjen.

– Etter krigen var jeg vitne i rettsaken mot Vidkun Quisling. Jeg fortalte hvilken skjebne som hadde rammet oss norske jøder. Han og hans norske medarbeidere var de skyldige. Men i mange andre okkuperte land fikk jødene hjelp av sine landsmenn. Danskene reddet de fleste. I Norge ble de fleste av oss tatt.

På midten av 70-tallet var Julius Paltiel blitt en suksessrik kjøpmann i Trondheim. Han ble innkalt til legeundersøkelse. Det ble konstatert at han hadde store skader etter oppholdet i konsentrasjonsleirene.

Minnenes tilbakekomst

– Jeg er uføretrygdet nå. Slagene, sparkene, de medisinske forsøkene og matmangelen har satt sine spor. Vi måtte stenge butikken, men har fortsatt noen utenlandske tøygagenturer. Kona mi var sjef til hun døde for seks år siden. Nå har datteren min tatt over.

Neste side:
Gjensyn med dødsleiren

GJENSYN MED DØ

NUMMER PÅ ARMEN: Ved ankomst til dødsleiren Auschwitz ble Julius Paltiel raket på hodet og sendt til avlusning. Fangennummer 105 362 ble tatovert på venstre overarm. – Da forsto jeg at tyskerne ikke lenger regnet meg som menneske. Jeg var redusert til et tall, sier han.

Av ASBJØRN SVARSTAD og PETER EILERTSEN

AUSCHWITZ (Dagbladet):

– Her så jeg moren min for siste gang. Hun ble ført til gasskammeret. Vi var norske. Myndighetene hjemme loftet ikke en finger for å hjelpe oss, sier Julius Paltiel fra Trondheim. Han er tilbake i dødsleiren. 50 år er gått og verden vil helst glemme. Auschwitz forfaller. Brakkene blir tæret bort av vind og vær.

Vårsola henger lavt over Auschwitz II-Birkenau. Det ligger en plass der hvor to jernbanespor krysser hverandre. Julius Paltiel stopper opp og erindrer sitt første møte med SS-legen Josef Mengele.

– Det var den 3. mars 1943. Mor og jeg kom i kvegvoigner fra Berlin sammen med 167 norske og et par tusen tyske jøder. Vi ble sortert her. Jeg var 18 år og sterk. De sendte meg til venstre. Mor fikk beskjed om å gå til høyre. Vi så hverandre i øynene for siste gang, da hun krokkybd ble ført vekk. Noen dager seinere fikk jeg vite at hun ble drept i gasskammeret med det samme. Mor var 47 år gammel. Hun hadde aldri gjort noen fortredd.

Utvalgt til å leve

– Uten å vite det, hadde jeg vært utsatt for den første prøven. Sammen med 28 andre nordmenn ble jeg utvalgt til å leve. De andre skulle dø. De var ikke unge og sterke. De kunne ikke arbeide hardt nok. Det var ikke noen grunn til å samle på dem. Fra denne dagen ble tilværelsen en sammenhengende kamp for livet. Døden sto på lur bak hvert hjørne. En tilfældighet kunne bli fatal, sier Julius.

En gruppe med israelske 16-17-årin-

ger fra Haifa dukker opp mens han forteller. Julius kommer i snakk med en eldre reiseguide. Han forteller at flesteparten av disse ungdommene har hatt besteforeldre som ble myrdet av nazistene. – Jeg var også her i leiren, nevner Julius.

– En lidelsesfelle, utbryster Zwi Eisbard (73). Han ruller opp skjortermet og viser fram sin egen tatoivering. Julius gjør det samme. De unge samler seg rundt dem. Han blir invitert til å framsi «Kaddish» sammen med dem ved den sprengte krematoriebygningen.

– Jeg har aldri fått sagt den jødiske bønnen for moren min og broren min. Nå vil jeg gjøre det, sier han. Tårnene kommer sammen med den monotone sangen på hebraisk.

Sjefdjevelen

– Vi ante ikke hva slags sted tyskerne hadde sendt oss til, og vi visste slett ikke hvem Josef Mengele var. Navnet skulle senere prege seg inn i bevisstheden vår. Det var ham som sendte mor og de andre til gassen og meg til kampen for overlevelsen. Han var selve sjefdjevelen blant mange likesinnede nazister i Auschwitz.

Julius Paltiel er en kortvokst mann på 68 år. Håret er gråsprenget, men han beveger seg lett og ledig. Minnene strømmer på, mens vi spaserer gjennom ruinene av det som en gang var tyskernes største utryddelsesleir. Her satte de masse-mord i system. Millioner av mennesker døde av utmattelse, sult, slag, spark, geværkuler, hengning, medisinske forsøk – og gassing.

I dette helvete overlevde han i nesten 10 år. Flesteparten ble gasset med det samme. Krematorieovnene ble kjørt i døgndrift. På slutten var anlegget så godt utbygd at 5000 mennesker kunne tilintetgjøres i løpet av en dag.

– Den første dagen ble vi raket på hodet og sendt til avlusning. Da nummeret 105 362 ble tatovert på min venstre overarm, forsto jeg at de ikke lenger regnet meg som menneske. Jeg var redusert til, et tall.

I et offisielt SS-dokument som ble funnet

KREMATORIET: Her satte tyskerne masse-mord i system. Krematorieovnene ble år. Flesteparten ble gasset rett etter ankomst – blant andre hans mor.

etter krigen, sto det om den 3. mars 1943: «RSIIA-transport. Jøder fra Berlin. Etter seleksjon ble 535 menn innlevret. De fikk nummer 104 809 til 105 424. 145 kvinner fikk nr. 36935-37079. De øvrige ble gasset.»

– De 27 norske jødene ble etter noen få dager her i Birkenau sendt videre til en av de 40 småleirene som var organisert i området rundt Auschwitz. Min «kommando» skulle arbeide for det tyske industrikonsernet I.G. Farbenindustrie. SS leide oss ut for en betaling på tre mark om dagen. Da vi kom til Buna-Monowitz, ble vi satt til å rydde et område på ti ganger fem kilometer. Den første oppgaven var å rive en katolsk kirke. Det hastet. I.G. Farbens skulle bygge en kjemisk fabrikk. Den var krigsviktig.

– Vi ble drevet hardt fra tidlig om morgenen. Frokosten besto av en skål lunke vann med spinatsmak. Hvis vi var heldige, vanket det en tørr brødbit og kanskje en kopp tynn erstatningskaffe. Jeg tenkte alltid på mat. Sulten plaget oss hele tida. Arbeidet gikk etter hvert ut på å bære tjukke gipsplater til brakkene som ble satt opp. Det var hardt. Den som var uheldig og mistet noe, ble straffet for sabotasje. Det haglet med slag og spark, forteller Julius Paltiel.

Dødelig mishandling

– Mishandling var ofte dødelig, fordi motstandskraften var så liten. Om natta sov vi sju mann i hver seng. I brakkene var det gjennomtrekk og fullt av lus. Hvis no-

en døde, lot vi være å rapportere det til vi hadde sikret oss maten hans. Intet var hellig. Ingen triks for rå og ingen albuer for spisse. Det handlet bare om å komme videre. Leve, leve, leve – overlev!

– Vinteren 1944 ble jeg alvorlig sjuk. En dobbeltsidig lungebetennelse fikk meg til å gå i bakken. Vår «kapo» – arbeidsleder – lot meg sitte til kvelden kom. Kameratene hjalp meg tilbake. Om kvelden fikk jeg lov til å gå på sjukestua. Kalde omslag rundt brystet var den eneste behandlingen jeg kunne få. Det eksisterte knapt nok medisiner. En 17-åring døde ved siden av meg i senga.

– Leddgikten jeg hadde pådratt meg i konsentrasjonsleiren Fallstad ved Levanger slo også ut i full blomst. I.G. Farbens betalte for inntil to ukers behandling av sjuke slavarbeidere. Da tida var gått, ble jeg ført inn til legeundersøkelse. SS-folkene kikket på meg og skrek «Raus!».

Mitt nummer ble satt på dødslista. En tysk fange strøk meg fra papirene og skrev inn en død medfange i stedet. De systematiske tyskerne var tilfredse, hvis bare tallkolonnen stemte. Jeg fikk bli på sykehuset i til sammen seks uker. Prose-

ET BRAKKELIV: Inne på en brakke i Birkenau. Julius Paltiel viser sengene hvor sju fanger måtte sove sammen. – I brakkene var det gjennomtrekk og fullt av lus, sier han.

DØDSLEIREN

”Da nummeret 105 362 ble tatovert på min venstre overarm, forsto jeg at de ikke lenger regnet meg som menneske.”

...rt på døgndrift. 5000 mennesker kunne tilintetgjøres i løpet av en dag i Auschwitz. I dødsleirens helvete overlevde den norske jøden Julius Paltiel i nesten to

dyren gjentok seg hver 14. dag.
- Til sammen lurte jeg døden seks ganger på denne måten.

Smerte mot smerte

Josef Mengele hadde hørt om nordmannen som lå og kjempet så voldsomt for livet sitt. Han bestemte at en «smerte-mot-smerte-kur» skulle testes på gikten min. Legene sprøyte ren 96 prosent sprit inn i leddene mine 21 ganger. Smertene var ubeskrivelige. Jeg har fremdeles store arr på knærne. Men miraklet skjedde; sykdommen forsvant, og jeg kunne gå tilbake til arbeidet.

Da Den røde hær nærmet seg Krakow i januar 1945, kom det ordre fra Berlin om at hele Auschwitz skulle ryddes. Mens gasskamre og krematorier ble sprengt i luften, brente SS-soldater opp mesteparten av de skrifflige bevisene for sine ugjerninger. Derfor vil verden aldri få vite om det «bare» var 1,1, eller om det var hele 3 millioner jøder som ble gasset eller drept på andre måter.

Julius ble sendt på sitt livs verste tur. Med bare den tynne fangedrakt og dårlige tresko på beina, ble 20 000 fanger drept av sted i 20 mi-

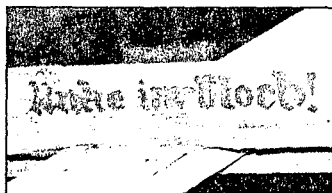
nusgrader mot grensa til Tyskland. De gikk i mange døgn, mens folk døde som fluer. Noen frøs i hjel, andre ble skutt. Til slutt ble de overlevende lastet om bord i tog og brakt det siste stykket til konsentrasjonsleiren Buchenwald utenfor byen Weimar i Tyskland.

«De hvite bussene»

- Det var over 500 nordmenn i Buchenwald. De hadde hele tida fått lov til å ta imot pakker som ble sendt via Røde Kors, så forholdene for dem var ikke så fryktelige som vi jødene var vant til.

- I begynnelsen av mars fikk vi beskjed om at alle nordmenn og dansker skulle hentes av «De hvite bussene». Svenske Folke Bernadotte hadde greidd å få en avtale om at han kunne redde skandinaverne som var i fangeleirene. Da vi sto oppstilt, kom sjokkmeldingen. Jeg og de fire andre jødene var ikke på listene. Vi måtte bli, mens de andre fikk reise hjemover. Det var den verste dagen i mitt liv - tross alt jeg tidligere hadde opplevd. Ingen løftet en finger for oss. De svenske Røde Kors-folkene kunne nektet å reise uten oss. Det gjorde de ikke. De norske fangene kunne sikkert også protestert. Men det skjedde ikke. Jeg bebreider dem ik-

ke, men jeg må ha lov til å si at følelsen da de dro, var fullstendig grotesk. Aldri hadde jeg opplevd noe verre, og aldri hadde

ORDENSREGEL: «Sei Erlich» - vær ærlig.

jeg heller ventet at noe så fryktelig kunne skje. Fram til den dagen hadde jeg følt meg som 100 prosent nordmann. Nå var det som om identiteten min forsvant.

-Tyskerne begynte å myrde de gjenvarende jødene i Buchenwald da amerikanerne sto utenfor byen.

Vi nordmenn fikk gjemme oss på loftet i en brakke som var ledet av en tysk kommunist. På den måten reddet vi nok en gang livet. Da de første amerikanske soldatene kom inn i leiren, sto jeg ved siden av en 60 år gammel mann som hadde vært innesperret siden 1933. Han falt død om av slag. Skjebnens grusomme ironi ...

- Utrolig gjensyn

-Fetteren min fra Trondheim var blant de amerikanske soldatene. Gjensynet var utrolig. Han hjalp oss med hygieniske artikler og sigaretter. Vi hadde tatt oss faen på at vi skulle hjem til den 17. mai. Derfor stjal vi en bil og la i vei gjennom Tyskland. Med god lykke og en del knep, greide vi å komme oss til Flensburg. Der feiret vi nasjonaldagen vår, før vi ble utstyrt

med papirer av den danske konsulen, og fikk kjøre nordover med en buss som hadde hentet danske politifolk fra en leir. Hele turen til København var en sammenhengende triumfferd. Folk hilste oss jublende velkommen langs ruta. Og vi fikk så mye mat som vi ikke hadde sett på mange år. Mavene våre låtte det ikke. Danskene snakker visst fremdeles om lutka som hang i kjølevannet av de bussene....

Tigde etter billett

-Vi hadde seks fantastiske dager i København. Bodde på Frederiksberg Hospital og ble tatt hånd om og vare på av alle. Folk i gatene ga oss gaver og på restaurantene spiste vi gratis, fordi avisa Politiken hadde skrevet om oss.

-Resten av hjemturen foregikk om bord på samme båten som de norske offiserene var med. De ble tildelt kahytter etter rang og vi jødegutta sov i salongen på 2. klasse. I Oslo ble de militære hentet på brygga, mens vi som var jøder ble overlatt til oss sjøl. Pelle Hirsch, Assar Hirsch, Sammy Steinmann, Leo Eitinger og jeg gikk hjem til en kamerat og overnattet på gulvet i leiligheten hans. Hver dag gikk vi ned til NSB for å tigge en billett til reisen hjem. På det fjerde forsøket hadde vi flaks. En av de siste dagene i mai 1945 sto vi av toget i Trondheim. Vi var hjemme igjen. Men alle de andre var blitt tilbake i krematoriene.

752 norske jøder ble tilintetgjort. 25 kom tilbake.

«Nichte infflocht» - ro i